

Paperittomien sosiaalipalvelut

Mitä sosiaalityössä tulee tietää
paperittomien palveluiden järjestämisestä?

Jokaisen perusoikeuslähtöinen oikeus palveluihin

Suomen perustuslaki 19 § 1 mom.

- Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

Oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon on jokaiselle kuuluva subjektiivinen oikeus, joka on itsenäisenä yksilöllisenä oikeutena voimassa eikä edellytä mitään muulla lailla säädettyä järjestelmää ollakseen viranomaisia velvoittava.

Harri Lehtonen, Helsingin sotepe, juridinen tuki

Sosiaali- ja terveyspalveluista säädetään

- **Kotikuntalaki** (201/1994) ratkaisee, onko henkilölle järjestettävä julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Kotikuntaa ei kuitenkaan vaadita, jos henkilöllä on oikeus julkisen terveydenhuollon palveluihin EU-lainsäädännön tai kansainvälisen sopimuksen perusteella. Henkilön oikeus hoitoon Suomen julkisessa terveydenhuollossa voi perustua myös erikoissairaanhoidolakiin ja kansanterveyslakiin.
- Terveysdenhuollon ammattihenkilön tulee **aina antaa kiireellisen hoidon tarpeessa olevalle apua** (Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 15 §).
- **Kiireellinen sairaanhoito**, mukaan lukien kiireellinen suun terveydenhuolto, mielenterveyshoito, päihdehoito ja psykososiaalinen tuki on annettava sitä tarvitsevalle potilaalle hänen asuinpaikastaan riippumatta (Terveysdenhuoltolaki 50 §).
- **Kiireellisen hoidon lisäksi hyvinvointialueen on järjestettävä välttämätöntä terveydenhuoltoa ns. Järjestämislaisissa 56a§ tarkemmin säädetyille henkilöryhmälle ja laajat terveydenhuollon palvelut alaikäisille.**

..jatkuu

- **Välttämätön huolenpito ja toimeentulo** turvataan vastaavasti **jokaiselle** kunnassa oleskelevalle (Sosiaalihuoltolaki 12§). Kunnan saamista korvauksista eräissä tapauksissa säädetään erikseen (12a§).
 - **Tilapäistä asumista** järjestetään henkilöille, jotka tarvitsevat lyhytaikaista, kiireellistä apua. (SHL 21§)
- **Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa** eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla. (Laki toimeentulotuesta 2 §)
- **Jokaisella on velvollisuus** kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä, siinä laajuudessa kuin **avioliittolaissa**, lapsen elatuksesta annetussa laissa ja muussa laissa säädetään, puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja ottolastensa elatuksesta (toimeentulotuen viimesijaisuuden vaatimus). (Laki toimeentulotuesta 2 §)
- Erityislainsäädännön lisäksi keskeisiä säädökset mm. **salassapitovelvollisuudesta, asiakkaan ja potilaan oikeuksista, sosiaali- ja potilasasiamiehestä, ammatinharjoittamisesta, valvonnasta, tietojensaantioikeudesta, hyvästä hallinnosta, oikeussuojakeinoista jne.**

Soveltamisesta

- [Sosiaalihuoltolain soveltamisopas:](#)

- Jokaiselle ihmiselle kuuluva oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon on viimesijainen vähimmäissuoja, joka yhteiskunnan on kaikissa olosuhteissa taattava. Säännös edellyttää paitsi sosiaaliturvan myös ihmisarvoisen elämän edellytykset turvaavien palvelujen järjestämistä.
- Kiireellisessä tapauksessa jokaisella kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada sosiaalipalveluja oleskelukunnalta siten, ettei hänen oikeutensa **välttämättömään huolenpitoon** ja toimeentuloon vaarannu. **Turvaamisvelvoite on ehdoton**, sitä ei voida jättää toteuttamatta esimerkiksi taloudellisten syiden takia. Lähtökohtana on asiakkaan tuen tarve, jonka arvioi sosiaalihuollon ammattihenkilö. **Laissa ei suoraan säädetä, mitä palvelua käyttäen välttämätön toimeentulo ja huolenpito tulisi turvata.** Käytettävissä ovat **kaikki sosiaalihuoltolain 14 §:n mukaiset tai siinä mainitut palvelut** mukaan lukien muissa laeissa säädetyt palvelut tai kunnan käyttämät muut tarvetta vastaavat palvelut, joita ei ole laissa tarkemmin määritely.

- [STM lisäksi](#)

- Paperittomilla lapsilla on oikeus tarvittaessa lastensuojelulain mukaisiin palveluihin.
- Palveluiden antamisen tulee perustua sosiaalihuollon ammattihenkilön tekemään yksilökohtaiseen palvelutarpeenarvioon, johon myös paperittomilla henkilöillä on oikeus. Palveluiden antamisesta tai antamatta jättämisestä tulee antaa valituskelpoinen päätös ja oikaisuvaatimusohjeet.

Valtion korvauksista sosiaalihuollossa

- **Sosiaalihuoltolaki 12 a §**

Valtion korvaus kansainvälistä suojelua koskevaan hakemukseen kielteisen päätöksen saaneelle kiireellisessä tapauksessa annetusta sosiaalipalvelusta
Kansaneläkelaitos korvaa valtion varoista hyvinvointialueelle aiheutuneet kustannukset, kun kansainvälistä suojelua hakeneelle ulkomaalaiselle, jonka vastaanottopalvelut ovat lakanneet kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) 14 a §:n 2 tai 3 momentissa säädetyn mukaisesti, on kiireellisessä tapauksessa annettu tämän lain 12 §:n perusteella välttämättömänä huolenpitona ruokaa tai lääkkeitä taikka 21 §:ssä tarkoitettua tilapäistä asumispalvelua. (8.7.2022/589)

Huomioita valtionkorvauksista

- [Paperittomien henkilöiden sosiaaliset oikeudet Suomessa \(VN-Teas\):](#) s.37, 38

Haastattelujen perusteella voidaan arvioida, että valtion korvauksia koskeva sosiaalihuoltolain 12 a § on ohjannut lain tulkintaa joissakin kunnissa siihen, että paperittomuudessa elävät olisivat oikeutettuja vain säännöksessä mainittuihin kiireellisiin sosiaalipalveluihin, joihin lukeutuvat ravinto, tilapäismajoitus ja reseptilääkkeet.

.....

Valtion korvauksia koskevan säännöksen säätämisellä ei ollut tarkoitus ottaa kantaa siihen, mihin palveluihin henkilöillä on oikeus (HE 162/2017 vp). Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta totesi sosiaalihuoltolain 12 a §:ää koskevassa mietinnössään, että valtion korvauksia koskevalla säännöksellä ei ”laajenneta tai kavenneta sitä, mihin palveluihin henkilöillä on oikeus, vaan säädetään ainoastaan kuntien oikeudesta saada ehdotuksen mukaisesti valtiolta korvaus kiireellisissä tapauksissa välttämättöminä sosiaalipalveluina jo voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti annetusta tilapäisestä asumisesta sekä kustannukset ruoasta ja välttämättömistä lääkkeistä” (StVM 14/2017 vp).

Valtion korvauksista terveydenhuollossa

- Laki rajat ylittävästä terveydenhuollosta 20§

Valtion korvaus julkiselle terveydenhuollolle

1. mom

Kansaneläkelaitos korvaa valtion varoista hyvinvointialueelle, Helsingin kaupungille ja HUS-yhtymälle julkisen terveydenhuollon palvelusta aiheutuneet kustannukset, jos terveydenhuollon palvelu on annettu EU-asetuksen 883/2004, sosiaaliturvasopimuksen, muun kansainvälisen sopimuksen tai sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain 56 §:n perusteella henkilölle, jolla ei ole kotikuntaa Suomessa. (8.7.2022/584)

3.mom

Lisäksi Kansaneläkelaitos korvaa valtion varoista hyvinvointialueelle, Helsingin kaupungille ja HUS-yhtymälle julkisen terveydenhuollon palvelusta aiheutuneet kustannukset, kun terveydenhuoltolain 50 §:ssä tarkoitettua kiireellistä hoitoa tai sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain 56 a §:n nojalla terveyspalveluita on annettu henkilölle, jolla ei ole kotikuntaa Suomessa ja jonka hoidosta aiheutuneita kustannuksia ei ole saatu perittyä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n perusteella. **Hoitoa saaneen henkilön ollessa ilmeisesti varaton kustannusten perintäyrityksestä voidaan luopua.** (20.12.2022/1187)

VN-Teas selvitys sosiaalisten oikeuksien toteutumisesta 06/23

Paperittomuudessa elävien henkilöiden palvelujen toteuttaminen eroaa alueittain ja paikkakunnittain. Paperittomuuden määrittely, paperittomien henkilöryhmien tunnistaminen, tuen myöntämisen perusteet, palvelujen taso, yhteistyö eri sektoreiden välillä sekä palveluihin kohdistetut voimavarat eroavat alueittain. Yhdenmukaiset ja tasavertaiset määritelmät paperittomien henkilöryhmistä sekä tuen kriteereistä olisivat välttämättömiä.

VN-Teas selvityksen toimenpidesuosituks^{et} I

- Oikeudellinen selvitys paperittomien sosiaalisista oikeuksista
- Paperittomille tulee taata välttämätön terveydenhuolto (*toim.huom. Lailla säädetty 1.1.23 alkaen*)
- **Viranomaisohjeistuksissa ja säätel^yssä tulee huomioida moninaiset paperittomuudessa elävät henkilöryhmät sekä syyt paperittomuuteen päätymiseen**
- Paperittomuudessa elävien henkilöiden ohjauksen, neuvonnan ja tiedottamisen tulee olla moniammatillista ja tapahtua yli hallintorajojen
- Haavoittuvuuksien tunnistaminen ja erityisen tuen tarve
- Välttämätöntä toimeentulotukea tulee turvata myös muilla tavoilla kuin maksusitoumuksilla. Yhteistyötä Kelan kanssa on vahvistettava edelleen paperittomien osalta. On varmistettava, että toimeentulotuen ratkaisussa maassa oleskelun tilapäisyyttä arvioitaisiin mahdollisimman yhdenmukaisesti.
- Varmistetaan, että myös paperittomien henkilöiden kohdalla välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon turvaamiseksi käytössä ovat kaikki sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut ja muut palvelut, joita ei erikseen määritellä laissa. Jos henkilöllä on sosiaali- ja terveyspalveluihin oikeus usean eri lain nojalla, on sovellettava niitä säädöksiä, jotka parhaiten turvaavat sosiaalihuollon asiakkaan edun

VN-Teas selvityksen toimenpidesuosituks^{et} II

- Paperittomille on tarjottava välttämättömät sosiaalipalvelut ja sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen roolia on vahvistettava paperittomien tukemisessa.
- Turvataan paperittomien kanssa työskentelevän sosiaalialan henkilöstön osaaminen liittyen palvelutarpeen arviointiin sekä maahanmuuttoon liittyviin erityiskysymyksiin ja ammattieettinen toiminta. Hyödynnetään asiantuntijuutta paikallisella ja valtakunnallisella tasolla sekä tutkimuksellista yhteistyötä kansainvälisellä tasolla.
- Turvataan lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen.
- Päästään yhtenäiseen käsitykseen siitä, mikä on vastuunjako julkisen ja kolmannen sektorin välillä paperittomien välttämättömän avun turvaamiseksi. **Vahvistetaan julkisen ja kolmannen sektorin keskinäisiä verkostoja.**
- Paperittomien henkilöiden yhteydenottojen, palveluiden käytön ja myönnettyjen etuuksien kirjaamista, kustannusten ja vaikutusten seurantaa sekä tilastointia on kehitettävä erityisesti hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveystalveissa.

Lisätietoja

- [STM: Paperittomien sosiaali- ja terveydenhuolto](#)
- [VN-Teas: Paperittomien henkilöiden sosiaaliset oikeudet Suomessa](#)

Esimerkkinä Helsinki:

Paperittomien sosiaali- ja terveyspalveluiden
järjestäminen

Paperittomuuden määrittely

- Ulkomaalaislain näkökulmasta paperittomuutta tarkastellaan puutteellisen oleskeluluvan näkökulmasta.
- Paperittomuus on monitulkintainen ja vakiintumaton käsite eikä lainsäädännöstä löydy sille määritelmää.
- Helsingin sote-palveluissa määrittelyssä tarkastellaan asiaa sote-palveluiden näkökulmasta: kyse henkilöistä, jotka eivät muun lainsäädännön perusteella ole oikeutettu sote-palveluihin.

Paperittoman määrittely Helsingin sosiaali- ja terveydenhuollossa

- Paperiton on henkilö, joka on
 - saanut kielteisen lainvoimaisen päätöksen turvapaikkahakemukseensa ja jonka palvelut on päätetty vastaanottolain 14a§ perusteella.
 - jäänyt maahan oleskeluluvan, viisumin tai muun oleskeluoikeuden umpeuduttua riippumatta siitä, onko oleskelulupahakemus vireillä.
 - kolmannen maan kansalainen (muusta maasta kuin EU-, Eta-maasta tai Sveitsistä tuleva), jolla on oleskelulupa toisessa EU-, Eta-maassa tai Sveitsissä riippumatta siitä, onko oleskelulupahakemus vireillä
 - EU-kansalainen, joka ei ole sosiaaliturvavakuutettu omassa maassa.
 - kolmannesta maasta tullut henkilö, joka on saanut oleskeluluvan, jonka edellytyksenä ollut yksityinen sairausvakuutus on päättynyt tai se ei ole kattava.

..mutta:

Henkilö *ei ole paperiton*, **jos hänen kotikuntansa on Helsinki** tai hänellä on

- voimassa oleva viisumi tai
- EU-kansalaisen rekisteröintikortti tai Eurooppalainen sairaanhoitokortti tai
- Kelan "Todistus oikeudesta hoitoetuuksiin Suomessa" tai
- voimassa oleva suomalaisen vastaanottokeskuksen asukaskortti ja jos hän kuuluu vastaanottopalvelujen piiriin vastaanottokeskuksessa.
- Henkilö, jolla ei ole oleskelulupaa, voi saada kotikuntamerkinnän, jos "hän on sellaisen henkilön perheenjäsen, jolla on Suomessa tässä laissa tarkoitettu kotikunta"

Kotikuntalaki [4 § 4 mom.](#) Tilanteissa, joissa kotikuntalaiselle henkilölle ei myönnetä jatkolupaa, kotikuntamerkintää ei voida nykylain perusteella poistaa.

Paperittomien palveluita keskitetty

- Helsingin sosiaali- ja terveyspalvelut turvaavat **Helsingissä oleskelevien** paperittomien välttämättömät palvelut.
- Paperittomien **aikuissosiaalityön** palvelut keskitetty Maahanmuuttoyksikköön, Kalasataman terveys- ja hyvinvointikeskukseen Erityisryhmien sosiaalityöhön
- Paperittomien **terveyspalvelut** keskitetty Kalasataman terveys- ja hyvinvointikeskukseen (nimetty lääkäri + hoitaja), mutta myös ”omalla” terveysasemalla asiointi on mahdollista
- Paperittomien ja turvapaikanhakijoiden **neuvolapalvelut** Ruoholahden perhekeskuksesta
- Paperittomien **lapsiperheiden palvelutarpeen arviointi** (lastensuojelu) on keskitetty Kallion perhekeskukseen
- Virka-ajan ulkopuolella: Haartmanin ja Malmin päivystys (terveydenhuolto) ja Sosiaali- ja kriisipäivystys (sosiaalihuolto).

Erityisryhmien sosiaalityö

- Moniammatillinen tiimi: sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia, etuuskäsittelijöitä
- Yksikössä myös paperittomien käytössä psyk.sairaanhoitajia, psykologeja, psykiatri, fysioterapeutti, toimintaterapeutti
- Kalasataman THK:ssa paperittomille oma terveydenhoitaja & lääkäri – työpari
- Yksilölliseen palvelutarpeen arviointiin perustuen SHL-palveluita aikuisille ja perheille sekä erityistä tukea tarvitseville lapsille
- 130 paikkainen hätämajoitus: Erityisryhmien sosiaalityöstä jalkautuvat sosiaalipalvelut, majoituksen tarpeiden arviot, päätökset ja suunnitelmallinen sosiaalihuolto
- Tilapäinen asuminen asuntopohjaisesti sitä tarvitseville (lapsiperheet, aikuiset joilla erityisiä sosiaalisia tai terveydellisiä tarpeita)
- Verkostoyhteistyö mm. järjestöjen, Kelan, oikeusavun ja –neuvonnan, sekä naapurihyvinvointialueiden kanssa
- Jalkautuva työ päiväkeskuksissa, Kelassa, hätämajoituksessa
- Uusien asiakkaiden vastaanotto, kiireelliset palvelutarpeet ja konsultaatiot päivystysluontoisesti joka arkipäivä klo 9-16: p. 09 310 23747.

Työn tavoitteet:

- Antaa omakielistä, oikea-aikaista ja faktoihin perustuvaa tietoa ja neuvontaa koordinoitusti.
- Järjestää ja koordinoida toimivat viimesijaiset palvelut, jossa ylläpidetään paperittomien asiakkaiden psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista toimintakykyä, vahvistetaan autonomiaa ja poistetaan rakenteellisia esteitä siten, että henkilöiden on mahdollista rakentaa kestäviä ja realistisia suunnitelmia oleskelunsa vakinaistamiseksi joko Suomessa tai maassa, jossa henkilöllä on jo ennestään oleskeluoikeus tai kansalaisuus.
- Tunnistaa ja ehkäistä hyväksikäytön ja väkivallan muotoja eri elämänalueilla, joille paperittomana eläminen saattaa altistaa. Ehkäistä yksilöiden ja perheiden syrjäytymistä, paperittomuuden ylisukupolvistumista ja siihen liittyviä lieveilmiöitä sekä varjoryhteiskunnan syntymistä.
- Rakenteellisen sosiaalityön ja verkostotyön keinoin kehittää palveluita, nostaa esiin nykytilanteen muutostarpeita sekä edistää hyviä väestösuhteita ja sosiaalihuoltolain mukaisten viimesijaisten palveluiden turvaamista kuntatasolla ja valtakunnallisesti.

Lapsiperheiden palveluista

- Palveluntarpeet arvioi aina sosiaalityöntekijä, tarvittaessa moniammatillisesti (SHL 41§)
 - Psykologin kanssa yhteistyössä tehtävä perhekartoitus
- Oikeudellinen neuvonta/ oikeusapu mukana mahdollisimman pian, mikäli asiakas suostuu -> kartoitetaan suunnitelmat lupien saamiseksi ja niiden edellytykset
 - Suunnitelmaan perustuen jatkopalveluiden arviointi (arvio maassaolon kestosta!)
- Lastensuojeluilmoitukset samoin periaattein kuin kuntalaisilla: pelkkä oleskeluluvan puuttuminen ei ilmoituksen syy.
 - Erityisryhmien sosiaalityöntekijä mukana LPTA:ssa ja mahd. lastensuojelussa työparina ja ”monimutkaisten ulkomaalaisasioiden erityisasiantuntijana”
 - Lastensuojeluasiakkuuden alkaessa välttämättömäksi katsotut palvelut LSL:n perusteella
- Lasten arjen vakauttaminen:
 - Majoitus asunnossa
 - Koulu (oikeus maksuttomaan perusopetukseen, ei oppivelvollisuutta)
 - Varhaiskasvatus (ei subjektiivista oikeutta, käytännössä on järjestetty)
 - Harrastukset yksilöllisin tarpein
- Perheiden tukeminen
 - Psykososiaalinen tuki, oikea tieto, ohjaus&neuvonta, oikeusapu, muutos- ja motivointityö
 - Välttämättömäksi katsotut SHL-palvelut yksilöllisesti; esim. kotipalvelu, perhetyö

Oppeja palveluiden kehittämisestä

- **Määrittely:** kenestä puhutaan, kun puhutaan paperittomista?
 - Järjestämisvastuun kautta: kotikunta/ei kotikuntaa
 - Tarkemmat määrittelyt
 - SHL 12§ **Jokaisen oikeus** välttämättömään huolenpitoon kiireellisessä tilanteessa
- **Järjestämisvastuu:** Hvan järjestämisvastuuta ei voi siirtää kirkon/3.sektorin tai Helsingin huoleksi muiden kuin Helsingissä oleskelevien osalta
- **Keskitetty vai hajautettu malli?**
 - VN Teas korostaa maahanmuuttokysymysten osaamista (oleskeluluvat, traumaosaaminen, haavoittuvuus, hyväksikäyttö, pakkomuutto konfliktialueilta/hauraista valtioista)
 - Asiantuntijuuden kehittyminen verrattain pienen asiakasryhmän tarpeisiin
- **Ohjeistukset vs. yksilöllinen harkinta**
 - Molempia tarvitaan
- **Soten itsenäinen viranomaistehtävä kirkkaana:** ei toimivaltaa ulkomaalaisvalvonnassa, maasta poistamisessa, palveluiden myöntäminen/myöntämättä jättäminen ei voi olla punitatiivista
 - Perusoikeuksien turvaaminen, hyvinvoinnin & autonomian tukeminen
 - Yksilölliset ja rakenteelliset esteet muutostyöskentelyn kohteena,
 - Asiakkaana toimija, ei toiminnan kohde
 - Oikeusperustainen työ
- **Moniammatilliset rakenteet ja monialaisuuden johtaminen**

Kiitos!

Erityisryhmien sosiaalityön konsultaatiot
arkisin klo 9-16, p. 09 310 46520

Johtava sosiaalityöntekijä Pinja Hyppönen